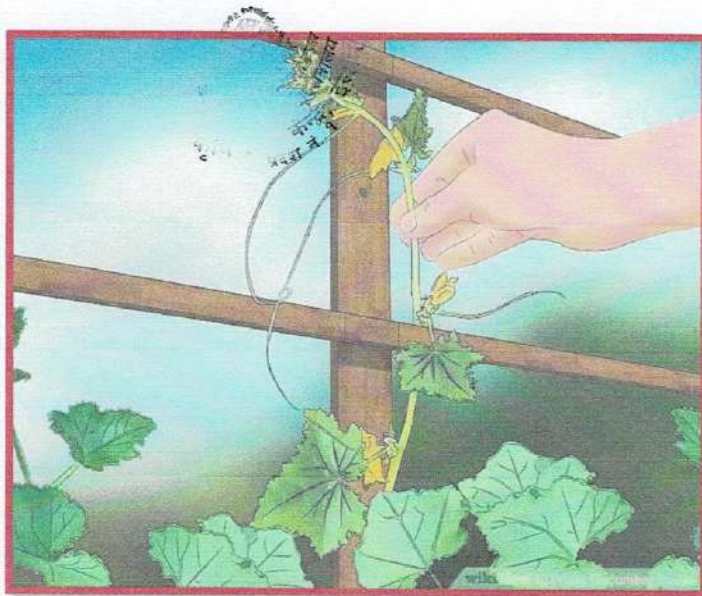


लहरे तरकारी बालीमा तेस्रो पुस्ता कटिङ्ग (3-G Cutting) गर्ने प्रविधि तथा महत्व



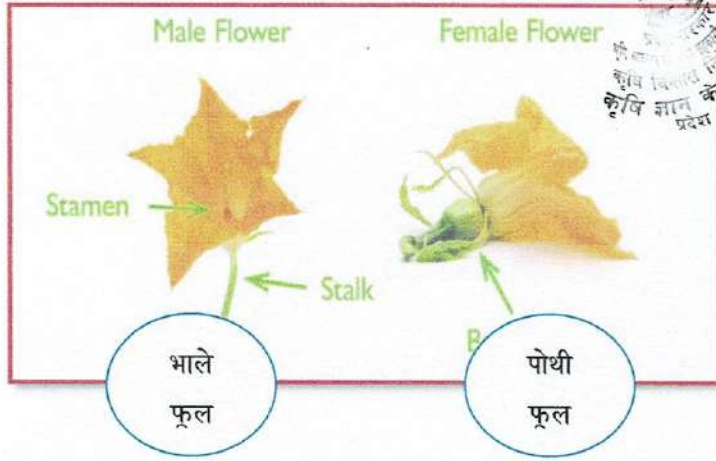
परिचय:

लहरे बाली अन्तर्गत काँक्रो, घिरौला, लौका, करेला, फर्सी जस्ता लहरा भएका बालीहरू पर्दछन्। वर्तमान समयमा माथी उल्लेखित लहरे तरकारी बालीहरूमा फूल फुलेता पनि कम फल लाग्ने समस्याहरू रहेका छन्। फल लागेता पनि फल धेरै सानो हुने, कुहिने, बाङ्गेटिङ्गो हुने जस्ता समस्याहरू देखा परिरहेका छन्। यो समस्या नै हाल लहरे तरकारी बालीको खेती गर्ने किसानहरूले भोगिरहेको प्रमुख समस्याको रूपमा देखा परेको छ। यो समस्या रासायनिक विषादीको अत्याधिक र जथाभावी प्रयोग साथै जलवायु परिवर्तनको प्रतक्ष्य एवं अप्रतक्ष्य प्रभावले परागसेचन गराउने मित्र जिव किराहरू (जस्तै: मौरी, भमरा आदि) को संख्यामा ल्याएको भारी गिरावटले गर्दा भएको मानिन्छ।

साधारण भाषामा 3-G भन्नाले तेस्रो पुस्ता अर्थात् 3rd (Third) Generation भन्ने बुझिन्छ। यो प्रविधि मुख्यतः बोटमा पहिलो र दोस्रो पुस्ताको हाँगा (1st and 2nd generations branches) नभई तेस्रो पुस्ताको हाँगा (Third Generation Branches) को उत्पादन र विकास गराउन मद्दत गर्ने प्रविधि हो। पहिलो पुस्ताको हाँगा भनेको रोपेको बिरुवा आफै, जसलाई मुल काण्ड वा मुख्य हाँगा पनि भनिन्छ। दोस्रो पुस्ताको हाँगा भनेको पहिलो पुस्ताको हाँगा वा मुख्य हाँगाबाट पलाएको हाँगा हो। त्यस्तै गरी तेस्रो पुस्ताको हाँगा भनेको दोस्रो पुस्ताको हाँगाबाट पलाएको हाँगा हो। जुनसुकै बिरुवाहरूमा पनि पोथी फूलमा मात्र फल लाग्दछ। प्रायः सबै लहरे तरकारी बालीमा एउटै बोटमा भाले र पोथी फूल छुट्टाछुट्टै ठाँउमा लाग्दछ। त्यसैले यो परिवारको तरकारी बालीलाई सहबासी बाली (Monoecious Crop) भनिन्छ। त्यसैले, लहरे तरकारी बालीमा पर-परागसेचन (Cross Pollination) तरिकाबाट परागसेचन भई फल लाग्ने गर्दछ। पर-परागसेचन भनेको एउटै वा फरक बोटमा रहेको भाले फूलहरूबाट परागकण (Pollen Grains)

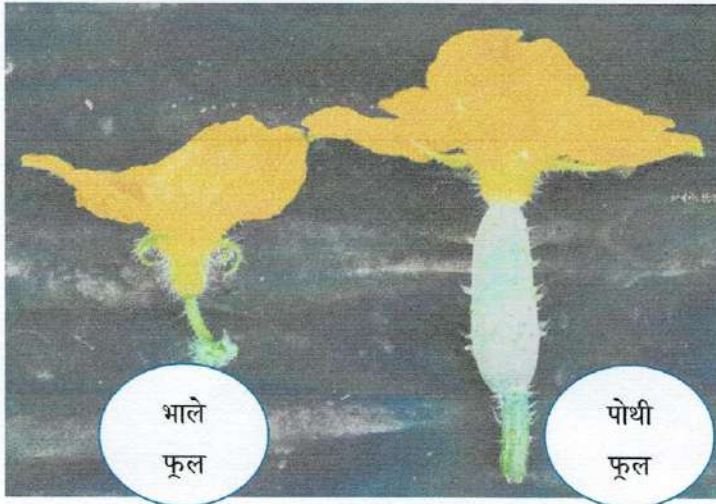
Dr. J. B. B. B.
०८०११११२६० टोनी बर्देवा
निमित्त प्रमुख

त्यहि वा अर्को बोटको पोथी फूलमा गई गर्भाधान (Fertilization) हुने प्रक्रिया हो। बिरुवामा परागसेचन



भएर मात्र फल लाग्ने गर्दछ। भाले फूलमा रहेका परागकण पोथी फूलमा विभिन्न जैविक र अजैविक बाह्य माध्यमहरू जस्तै: मौरी, भमरा, बारुलो, हावा, पानी आदिको माध्यमबाट पुगि परागसेचन हुने गर्दछ।

लहरे तरकारी बालीको तेश्रो पुस्ताको हाँगामा पहिलो र दोश्रो पुस्ताको हाँगामा बढी संख्यामा पोथी फूलहरू फुल्ने गर्दछन्। अर्थात् पहिलो र दोश्रो पुस्ताको हाँगामा तेश्रो पुस्ताको तुलनामा बढी



संख्यामा भाले फूलहरू पाईएको विभिन्न अध्ययनहरूले देखाएको छ।

पहिलो र दोश्रो हाँगामा यदि १ वटा पोथी फूलको विकास भयो वा फूल्यो भने करिब १४ वटा जति भाले फूलहरूको विकास भएको पाईएको छ। जसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने, पहिलो र दोश्रो पुस्ताको हाँगामा बढी संख्यामा भाले फूलहरू फुल्ने गरेको, पोथी फूलको संख्या ज्यादै कम

रहेको तर फल लाग्ने फूल भनेको पोथी फूल मात्र रहेको कारणले गर्दा त्यस्तो पुस्ताको हाँगामा कम फल लाग्ने र उत्पादन पनि कम हुने गरेको हो।

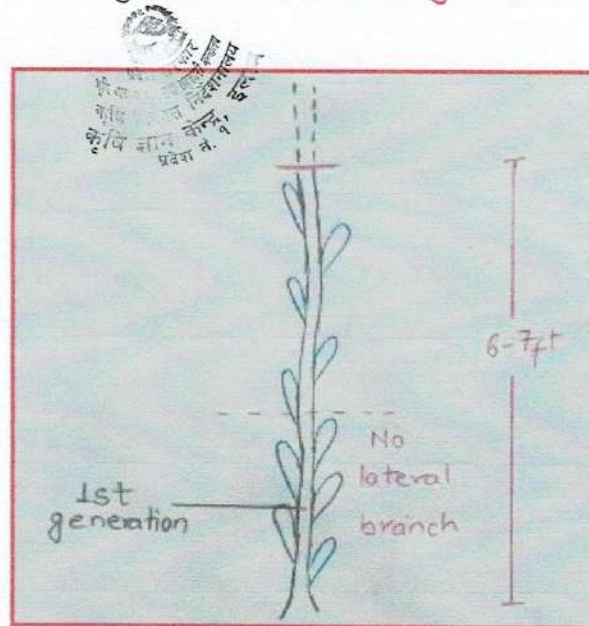
भाले फूलको संख्या बढी रहेकोले कृषकहरूमा गलत मानसिकता पनि रहन सक्छ। त्यसैले, लहरे तरकारी बालीको भाले र पोथी फूलको बनोट र संरचना बारे जानकारी हुनु एकदमै आवश्यक हुन्छ। लहरे तरकारी बालीमा यदि तेश्रो पुस्ता सम्मको हाँगामाको विकास गराउने कटाई नै 3-G Cutting हो।

तिन पुस्ता कटिङ्ग (3-G Cutting) गर्ने तरिका

१. सबैभन्दा पहिले नर्सरी बाट सारेको/रोपेको बेर्नालाई राम्रोसँग हेरचाह र सुरक्षा दिदै बढ्नु दिनु पर्दछ।

श्रीवती
 टोनी बर्देवा
 १९९९
 निमित्त प्रमुख

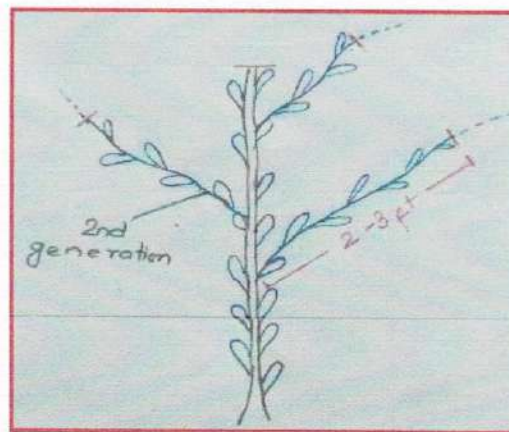
२. मुख्य हाँगा (रोपेको बेर्ना/बिरुवा) यदि काँक्रा र फर्सी हो भने त्यसमा ५-६ जोडी पातहरूको विकास भएपछि जमिनको सतहबाट ५-६ फुटको उचाईमा त्यसको टुप्पा सिकेचरको मद्दतले काट्नुपर्दछ। यदि रोपेको बिरुवा अन्य करेला, घिरौला, लौका आदि हो भने त्यहि अनुसार जमिनको सतहबाट ७-८ फुटको उचाई पुगिसकेपछि टुप्पो काटिदिनुपर्दछ। यसलाई पहिलो पुस्ताको कटिङ्ग भनिन्छ।



पहिलो पुस्ता कटिङ्ग (1-G Cutting)

३. यसरी मुख्य हाँगाको टुप्पो काटिसकेपछि, उक्त मुख्य हाँगाबाट अरु हाँगाहरू पलाउँछन्। यसरी पलाएका हाँगाहरूलाई दोश्रो पुस्ताको हाँगा भनिन्छ। पलाएका दोश्रो पुस्ता हाँगाहरू मध्ये स्वस्थ र बलिया हाँगाहरू ३-४ वटा राखी अन्य हाँगाहरू लाई पनि पलाएकै ठाउँबाट हटाईदिनु पर्दछ।

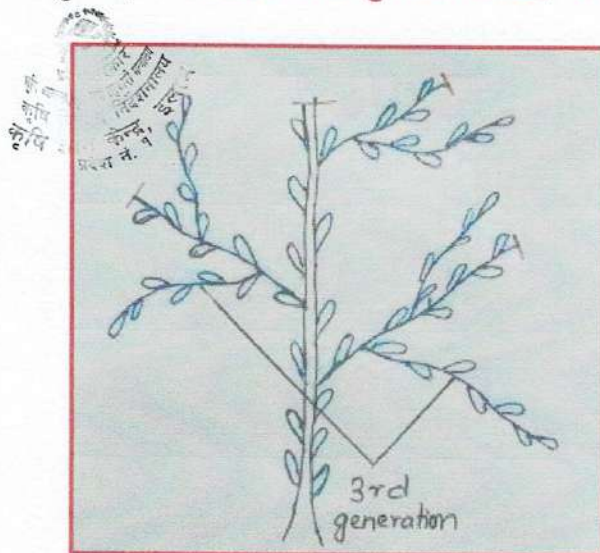
४. राखेका ४-५ वटा दोश्रो पुस्ता हाँगाको लम्बाई वा उचाई २-३ फुट भईसकेपछि (५-६ जोडी पातहरू पलाएपछि) तिनीहरूको पनि टुप्पो अगाडीको जस्तै गरि काटिदिनु/हटाउनुपर्दछ। यसलाई दोश्रो पुस्ताको कटिङ्ग भनिन्छ। दोश्रो पुस्ताको कटिङ्ग दोश्रो पुस्ताको हाँगाबाट तेश्रो पुस्ताको हाँगाहरू पलाउन मद्दत गर्दछ।



दोश्रो पुस्ता कटिङ्ग (2-G Cutting)

Rajendra
देवी बर्देवा
०६/११/१९
निमित्त प्रमुख

५. पलाएका तेश्रो पुस्ता हाँगाहरु मध्ये स्वस्थ्य र बलिया हाँगाहरु ३-४ वटा राखी अन्य हाँगाहरु लाई पनि पहिलो जस्तै गरि पलाएकै ठाउँबाट हटाईदिनु पर्दछ। राखेका ४-५ जोडी तेश्रो पुस्ता हाँगाको लम्बाई वा उचाई २-३ फुट भईसकेपछि (५-६ जोडी वटा पातहरु पलाएपछि) तिनिहरुको पनि टुप्पो अगाडीको जस्तै गरि काटिदिनु/हटाउनुपर्दछ। यसलाई तेश्रो पुस्ताको कटिङ्ग भनिन्छ।



तेश्रो पुस्ता कटिङ्ग (3-G Cutting)

६. अब, तेश्रो पुस्ताको बिरुवालाई उचित स्याहार सम्भार सहित वृद्धि र विकास हुन दिनुपर्दछ।

लहरे तरकारी बालीमा 3-G Cutting को फाईदाहरु

यो एक नविनतम आधुनिक प्रविधिको रूपमा भित्रिएको प्रविधि हो। लागत र सिप ज्ञान कम भएर पनि सफल रहेको यो प्रविधि नेपाल जस्तो मुलुकको किसानहरुको लागि एकदमै महत्वपूर्ण, फाईदाजनक र प्रभावकारी रहेको छ। यो प्रविधिको मुख्य मुख्य फाईदाहरु निम्न अनुसार रहेका छन्।

- १) यो प्रविधिको माध्यमबाट सानो जग्गामा पनि प्रति बोट बढी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सहयोग पुर्याउँदछ।
- २) यो प्रविधिले बोटमा पोथी फूलहरुको संख्या वृद्धि गराई फल पनि बढी नै संख्यामा लाग्दछ।
- ३) यो प्रविधिले फलको गुणस्तरमा वृद्धि गराउँदछ (फल एकैनासको आकार-प्रकारको हुने) साथै फलको आकार (Size) पनि वृद्धि गराउँदछ।

R. Jha
 टोली बर्देश
 ०६६/००००००
 निमित्त प्रमुख

- ४) यो प्रविधि अगांलेका किसानहरुले त्यति नै जसमा यो प्रविधि नअगांलेका किसानहरुले भन्दा दोब्बर आम्दानी लिन सक्दछन।
- ५) यो प्रविधिले बिरुवाको हरेक भागमा प्रशस्त मात्रामा प्रकाशको किरणको पहुँचतालाई बढाउँदछ। जसले गर्दा बिरुवाको उपयुक्त वृद्धि र विकासमा टेवा पुग्दछ।
- ६) यो प्रविधि अपनाई राम्रो सँग खेती गर्दा एउटै बिरुवाबाट लामो समयसम्म उत्पादन लिन सकिन्छ।

यो प्रविधिमा ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक कुराहरु

१. पहिलो पुस्ताको हाँगा (मुख्य हाँगा) मा यदि ५-६ जोडी वटा पातहरु पलाउन्जेल सम्म यदि त्यसको टुप्पो काटिएन भने त्यसले कुनैपनि दोश्रो पुस्ताको हाँगा दिदैन।
२. दोश्रो पुस्ताको टुप्पो १०-१२ वटा पातहरु (५-६ जोडी वटा पात) भएपछि १२ औं पातको ठ्याक्रे माथि काट्नुपर्दछ।


लेखक २०७७/११/२६

टोनी बर्देवा
(प्रमुख, बागवानी विकास अधिकृत)
कृषि ज्ञान केन्द्र, ईलाम